

Джерело: Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2011", 20–21 квіт. 2011 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – Ч. 2. – С. 73-75.

**Якубович М. М. Арабська та українська філософія:
порівняльний аналіз смислових основ**

Кожна філософська традиція, незалежно від її світоглядного змісту (релігійного, агностичного, політичного, сцієнтистського), виявляє себе у двох головних процесах. По-перше, існує сталий механізм генези філософського знання, яке репрезентується певною групою особистостей та передається наступним поколінням. Саме ця трансляція й визначає сутність певної філософії як певної традиції. По-друге, на відміну від знання міфологічного чи релігійного, яке містить значну долю «закритих» для витлумачення, усталених принципів та норм, філософське знання відкривається у все нових та нових смислах, рефлектуючи над власними витоками і, таким чином, формуючи автохтонну та індивідуальну самосвідомість традиції [Смирнов А. История классической арабской философии / А. Смирнов // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – No. 1. – 2006. – С.106-113]. Незважаючи на досить загальний характер цих двох умов, можна стверджувати, що саме вони дозволяють філософії зберегти певну частку субстанційності, залишивши відкритою перспективу всезагальності концептів [Гваттари Ф., Делез Ж. Что такое философия / Ф. Гваттари, Ж. Делез. – СПб: Алатейя, 1998. – С. 254].

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу обох світоглядних традицій, необхідно відзначити два досить проблемні моменти, яких можна уникнути, але не можна не згадати. По-перше, порівняння української філософської думки із арабською здійснюватиметься поза суто історичним контекстом задокументованого впливу. Це не означає, що впливів однієї традиції на іншу не було взагалі (історично доведені впливи буде відзначено у відповідному місці), але загалом наше дослідження не орієнтоване на відновлення реальних історичних

містків. Це – завдання ширшої та, в першу чергу, джерелознавчої праці. По-друге, проблема понять і означень (невизначеності у співвіднесеності філософських шкіл чи окремих мислителів із національними, культурними чи політичними реаліями) не повинна перешкоджати спробам загальної оцінки традиції, а, тим більше, компаративного аналізу. Як «українська», так і «арабська» філософія, незважаючи на видиму умовність понять, є усталеними термінами, правомірність вжитку яких є цілком доведеним фактом. Якщо смисл поняття «українська філософія» визначається етноментальними особливостями українського народу [Кралюк П. Білі плями в історії української філософії / П. Кралюк. – Луцьк: Твердиня, 2007. – С. 18-19], то «арабськість» середньовічної філософії мусульманського світу є даниною основній мові філософських текстів [Бумельхам А. Аль-фальсафа аль-арабійя: мушкілят уа хулюль / А. Бумельхам. – Бейрут: Му'ассаса 'Ізз ад-Дін, 1414/1984. – С. 16].

Арабська філософська думка, поява якої загалом припадає на початок VII століття н.е. (у зв'язку зі становленням раціоналістичної методології оцінки сакральних текстів та природних явищ – мутазилізму) [A History of Muslim Philosophy. Ed. by M. Sharif. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963. – Vol. I. – P. 199], а також формуванням уявлень про логічно доказові основи права – *'ільм усул аль-фікх* [Джама А. Аль-фікх уа аляката-гу бі ль-фальсафа аль-іслямія / А. Джама. – Аль-Кагіра: Му'агад аль-'алям лі ль-фікр аль-іслямі, 1417/1996. – С. 10-25], Фактично існувало два основних терміни, які позначали раціональне осмислення світу: *калям* («розмова [про щось]») та *хікма* («мудрість»).

Обидві традиції відводили надзвичайно важливу роль теоріям витлумачення, тобто трансляції сакрального знання у широкий соціальний та етнонаціональний контекст. Алегорична інтрепретація тексту фактично слугувала відображенням цілісної картини світу. Виходячи за межі суто формального дискурсу (реалізованого у філологічних або суто догматичних тлумаченнях), екзегетика мала герменевтичне спрямування, тобто виступала не стільки у якості інструментарію пізнання, скільки методу розуміння світу. Перський мислитель Абу Хамід аль-Газалі, розглядаючи Коран як «безмежне море смислів», пов'язує адекватність витлумачення Тексту із відповідністю між внутрішнім чуттєвим досвідом віруючого та динамікою релігійних концептів як ціннісних орієнтирів

[Аль-Газалі. Джаувагір аль-Кур'ан / Аль-Газалі.– Бейрут: Дар Іхйа' аль-'Улум, 1411/1990. – С. 23-28]. Така ж недискурсивна, «відкрита» герменевтика присутня у коментарях Герасима Смотрицького до першого видання «Острозької Біблії», де йдеться про персональний досвід віруючого у розумінні Святого Письма, своєрідні «духовні очі». Щоправда, і у аль-Газалі, і у Смотрицького цей досвід детермінується «зовнішнім» авторитетом – у сунітському ісламі таку роль відіграє «зовнішній смисл релігійного закону» (*загір аш-шарі'а*), якому, власне, не повинно суперечити *батин* – «внутрішнє», «езотеричне» значення.

Арабська філософія – так само, як і українська – не була наслідком трансформації міфологічного знання у раціональну рефлексію. Саме тому проблема виокремлення конкретних особливостей цих філософських традицій завжди пов'язана із множиною етнічних, релігійних, культурних та навіть політичних факторів. Поява та розвиток філософської термінології у цих типах філософствування не була фактом перенесення сакральних імен у логічні поняття, як це відбувалося, наприклад, у стародавній Елладі. Незважаючи на усі відмінності – як релігійні, так і культурно-цивілізаційні – українська філософія має доволі багато іншокультурних «акцентів», точок перетину з філософськими традиціями Сходу. Інтуїтивізм, «герменевтичне» ставлення до світу, пріоритет індивідуального досвіду, гнучкість у прийнятті «зовнішніх» авторитетів, недискурсивний тип раціоналізму (тобто не обмежений логічно доказовим знанням), незмінна роль етики та соціально значущих вчень – усе це характерно для обох порівнюваних філософських традицій.

Паралелі між українською та арабською філософськими традиціями неможливо пояснити взаємовпливами, хоча культурні зв'язки між Україною та арабським Сходом існували ще з дохристиянських часів [Jackubovych M. Ukrainian Translations of the Meanings of the Glorious Qur'an: Problems and Prospects / M. Jackubovych // Journal of Qur'anic Research and Studies. – 2007. – Vol. 2. – Issue 4. – P. 32-33]. Доречно згадати, що навіть князь Володимир виявляв певну зацікавленість до ісламу, а мусульманські народи були постійними сусідами українців. Певну роль могла відіграти етнокультурна спорідненість українців з іранцями; зауважимо, що власне перський вплив на арабську філософію в цілому був надзвичайно великим. Певне значення мала й спадщина Візантійської імперії,

яка вплинула на обидві культури; щоправда, цей вплив стосувався лише еліністичних (арістотелізму та неоплатонізму) чи популярних філософських традицій (наприклад, «бджол»). Але, на нашу думку, міжкультурну спорідненість демонструє не стільки змістовна частина певних філософських концепцій (адже, наприклад, споглядальний тип містицизму був частково характерний і для західноєвропейської філософії, а тези про «простоту» життя швидше притаманні арабській *бадаві*, ніж перській цивілізації), скільки смисл цих філософем для культури в цілому, які позначають спільні моменти філософського досвіду обох традицій.